

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek ondersteunt het Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 13,50, voor verenigingen € 35,- voor bedrijven € 50,-; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v. Vrienden van Sonsbeek. De Vereniging is door de fiscus erkend als "Algemeen Nut Beogende Instelling"

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Hendrik Broekhuizen (voorzitter) tel. 442 62 12, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Theo Bussink (penningmeester) tel. 443 14 02, Loes Prakke (ledenadm/promotie) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie) tel. 363 49 71, Gerard Nijhuis (parkgidsen) tel. 339 08 00. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (Stadsbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl
Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), Bart Beukema (secretaris), Marijke de Bruïne (penningmeester), Aaltje Koopman, Wim Roddenhof, Gerrit Boersma.

Voorpagina: Lente langs de Parkweg tussen Sonsbeek en Zypendaal.
Foto: Sophia Mooldijk

Van droom tot nachtmerrie

In 1980 gingen wij in één van de poorthuizen in Sonsbeek wonen. Een droom werd werkelijkheid. Wij genoten van het uitzicht, het park, de vogels, en de kinderen speelden er naar hartelust. Het was rustig in het park, behalve zondagmiddag dan wandelde half Arnhem er. In de zomer lagen er weleens studenten te zonnen of te lezen op het gras bij de Witte Villa, er kwam weleens een Turkse familie picknicken, maar dat was het wel. En als het avond werd ging iedereen weer naar huis. Wat een luxe!

Jaren later is de situatie volkomen veranderd. Positief gezegd wordt het park, na zijn 100-jarig bestaan in 1999, veel intensiever gebruikt. De oorzaak? Parken zijn in de mode, de euro, het mobieltje, of misschien wel alles tegelijk? Het effect was verbijsterend. Steeds meer mensen, zomer en winter, onder invloed van drank en drugs, overdag maar vooral 's nachts om ons huis. Volwassenen, kinderen, liefst op scootertjes. Wij zijn bedreigd, er is gescholden, geslagen, ruiten ingegooid, in de tuin geplast, vuurtje gestookt, enz., enz.

Wij hebben overlegd met gemeente en politie, van alles bedacht maar het heeft niet geholpen. We hebben gewikt en gewogen en besloten om na 30 jaar weg te gaan: van deze tijdgeest gaan wij het niet winnen. Onze rust was definitief verstoord. Kortom een nachtmerrie op een mooi plekje.

Jansje Bouman

DE VERDEKTE WEG

Wie stilstaat op de Franselaan
Ziet bomen diep het dal ingaan:
Pilaren van een kathedraal

Daar loopt een schamel wandelpad
Langs Lariksdal en Slakkengat
Door hoge kruinen overhuifd

De Grote Dekker van dit dak
Heeft met een achteloos gemak
Het dal verheven tot een zaal
Waardoor het perspectief verschuift

Vanuit de hoogte toegewuifd
Als door een Godheid op een berg
Verschrompelt men hier tot een dwerg
Blijkt eigen grootheid schijn en waan

Cees van der Pluijm

Werken aan waterbewustzijn

Half januari was het weer eens topdag voor de waterschappen. De sneeuw smolt en het regende dagenlang. Maas en Rijn hadden hun hoogste stand. Half België moest de meubels naar de eerste verdieping brengen. Maar in Nederland was er nauwelijks last, dank zij de ingrepen na de bijna-rampen van 1993/1995. Wij spraken met Jos van den Mosselaar, interim-directeur van het Nederlands Watermuseum, over de stand van zaken na 7 jaar 'museum voor de watersector' in de Begijnemolen, de oude watermolen aan de Sint Jansbeek in Sonsbeek.

Jos van den Mosselaar

Gestimuleerd door de hoge waterstanden van 1993 en 1995 in de grote rivieren ontwikkelde het rijksbeleid zich in de richting van meer integraal beheer van het oppervlaktewater door steeds grotere waterschappen, waarin ook de zuiveringschappen werden opgenomen. Zo ook in Gelderland. Het hemelwater en de beken en rivieren stoppen immers niet bij de gemeente- of provinciegrenzen. In 1997 droeg de gemeente Arnhem het beheer van het oppervlaktewater in het hooggelegen stedelijk gebied boven de Rijn, het Veluwedeel van de stad, over aan het waterschap Rijn en IJssel, een fusie van vijf kleinere waterschappen en één zuiveringschap. Het waterbeheer in de Betuwe, in stad en land ten Zuiden van de Rijn, was altijd al in handen van het waterschap Rivierenland en zijn voorgangers.

Het waterschap Rijn en IJssel mocht nu ook waterschapslasten in rekening brengen aan de bewoners van Arnhem-Noord en deed meteen grote investeringen in de beken, vijvers en singels. De waterschappen die vroeger geworteld waren in het landelijk gebied zochten een middel om ook aan stadsburgers hun activiteiten te laten zien. Niet met een folder maar door recreatief/educatief gezinsbezoek aan tentoonstellingen over waterbeheer. Zoals Philips z'n producten liet zien in het Evoluon.

Zo kwam in 1997 ook de Sint Jansbeek in beheer van het waterschap Rijn en IJssel. De Begijnemolen aan de Jansbeek stond al een tijdje leeg. Slechte exploitatieresultaten dwongen de laatste restauranthouder de pacht op te zeggen en te vertrekken. Het oog van Henk van Brink, directeur/secretaris van waterschap Rijn en IJssel, viel op die Begijnemolen, één van de twee overgebleven historische watermolens in de loop van 'zijn' Sint Jansbeek. Gemeente Arnhem vond het prachtig: het kapitaalkrachtige waterschap ging de voormalige gemeentelijke watergangen beheren, pakte het groot onderhoud van de Sint Jansbeek met watervallen en vijvers aan, ging voor bedrag van vele miljoenen een leegstaand monument met achterstallig onderhoud renoveren en ondergronds uitbouwen en vestigde een nieuwe publieksattractie met een landelijke uitstraling dichtbij het centrum van de stad. 'Watermanagement' kwam sterk in de aandacht door de bijna-waterrampen van 1993/1995 in het gebied van de grote rivieren, de ambities van prins Willem Alexander in waterbeheer (1996) en de opkomende wereldwijde aandacht voor klimaatbeleid. Het was een hele grote opgave maar de voorman van waterschap Rijn en IJssel slaagde erin om de financiering van de investering rond te krijgen met steun van twee waterbedrijven, provincie, rijk, EU-fondsen en sponsors.

We slaan een paar jaar en een aantal perikelen over anders wordt het verhaal te lang. Er werd ruim 12 miljoen euro geïnvesteerd en het nieuwe Nederlands Watermuseum, in en onder de Begijnemolen, werd op 13 december 2003 geopend door de initiatiefnemer, Henk van Brink, inmiddels voorzitter van het Waterschap Rijn en IJssel. Op 22 maart 2004, Wereldwaterdag, werd het museum officieel ingewijd door de staatssecretaris van Verkeer & Waterstaat, Melanie Schultz van Haegen, de huidige minister van Infrastructuur en Milieu.

Het Nederlands Watermuseum is nu 7 jaar open. Hoe staan de zaken? Wat is de missie van het museum, wat is het product, wie organiseren het, wie zijn de bezoekers, hoe is het met het bestuurlijk draagvlak? We bespreken dat met Jos van den Mosselaar, afkomstig uit waterschap Rijn en IJssel, sinds 2006 betrokken bij het museum en sinds 3 jaar directeur van de instelling. De directeur: "We willen een breed publiek bewust maken van alle aspecten van duurzaam waterbeheer, van zoet én zout water, zowel in het museum als op locatie. Daarnaast willen we het nieuwe waterbeleid van de overheid een grotere bekendheid geven en jongeren stimuleren om 'watermanagement' te gaan studeren."

Volgens het ontwikkelingsplan uit 1999 verwachtte men minimaal 75.000 bezoekers per jaar aan te trekken uit een groeiende markt voor dagrecreatie op het gebied van cultuur en natuur. Het museum ligt aantrekkelijk dicht bij het station maar omdat autoparkeren een probleem zou kunnen worden lanceerde men samen met het gemeentebestuur het plan voor een tramlijn langs de Zypendaalseweg en de Schelmsweg naar de parkeerterreinen van Openluchtmuseum

Kinderactiviteit bij het Nederlands Watermuseum, augustus 2010

omvat enkele beroepskrachten die worden ondersteund door 60 vrijwilligers. Inmiddels hebben alle waterschappen zich via de Unie van Waterschappen verbonden aan het Nederlands Watermuseum en een vertegenwoordiger van de Unie is voorzitter van het bestuur.

Het Watermuseum ligt in Sonsbeek. Wat is de relatie met de parken? Jos van den Mosselaar: "We werken prettig samen met Bezoekerscentrum Sonsbeek met rondleidingen zoals de 'waterwandeling' door de parken en bij het organiseren van de jaarlijkse Sintjansdag/Molendag. We lenen zondig elkaars materiaal en de vrijwilligers van beide kanten gaan af en toe 'gluren bij de burens' zodat we elkaar en elkaars activiteiten kennen. We proberen onze gebouwen en installaties in te passen in de parkomgeving. Zomers is onze waterspeelplaats een groot succes bij de jonge kinderen." Zijn er nog wensen? "Naast meer geld voor onderhoud en vernieuwing van de inhoud zoeken we een sponsor voor herstel van ons waterrad en we willen graag iets organiseren voor en met de omgeving omdat we veel belang hechten aan goed contact met de buurt."

Luuk Broer

Waterbewustzijn

In de vakliteratuur duikt in 2003 het woord 'waterbewustzijn' op, in de titel van een studie in opdracht van Rijkswaterstaat. Google geeft nu bijna 4000 hits op het woord waterbewustzijn maar in het woordenboek van Van Dale komt het nog niet voor.

Bezorgdheid over het draagvlak bij de Nederlandse bevolking voor maatregelen die nodig zijn in het waterbeheer is aanleiding voor die studie. Rijkswaterstaat denkt dat het vergroten van het waterbewustzijn positief kan zijn voor het waterbeheer. Het woord wordt een paar jaar later gedefinieerd als: "het besef van kansen en bedreigingen die te maken hebben met water." ¹⁾ Daarmee hangt samen: hoe beleef je water in je omgeving en wat wil je ermee? En: hoe ervaar je de risico's van water - overlast, overstromingen, vervuiling - en hoe moet daarmee worden omgegaan? Iedereen weet dat vlak na een ramp het draagvlak voor maatregelen - dijkverzanding, aanleg van waterbuffers - groot is, maar dat duurt kort. Het draagvlak voor waterbeheer is structureel te verbeteren met het presenteren van voorbeeldgebieden zodat mensen zich een beeld kunnen vormen van toekomstige veranderingen in hun omgeving.

¹⁾ Uit: Ministerie van V&W - Waterbewustzijn en waterbewust gedrag (2007)

De Engelselaan

De paden op, de lanen in.

Trouwe bezoekers van onze parken weten hun weg wel te vinden. Maar als iemand je de weg vraagt kom je niet verder dan: "tweede pad aan de rechterhand in, en dan na de waterval links" Dan realiseer je je dat het makkelijker is als je weet hoe de paden en lanen heten. Het is prachtig dat er wegwijzers staan naar concrete bestemmingen, maar straatnaamaanduidingen ontbreken in de parken. Hoe heten de paden in de parken eigenlijk, en waarom? Antwoorden vindt u in deze artikelenreeks.

Als je op de Engelselaan loopt, moet je dan links houden? Het kan zomaar in je opkomen als je de grote rondwandeling doet vanaf de Witte Villa via de Belvédère dan de laan om de Ronde Weide heen, over de Franselaan en terug over de Tellegenlaan.

De Engelselaan loopt van de 'tuintmanswoning' aan de Tellegenlaan nummer 7 tot aan de Belvédère. De laan is al herkenbaar op de Topografische kaart van de Veluwe en de Veluwezoom uit 1807. Dat is interessant omdat net na uitgifte van deze kaart baron De Smeth de buitenplaatsen Hartjesberg en Sonsbeek samenvoegde tot één landgoed Sonsbeek in 1808. Uit een verkoopadvertentie van 1797 blijkt al dat er sprake is van zeer rijke tuin- en parkaanleg versierd met exotische beplantingen, alleëen, sierlijke vijverpartijen, watervallen, fonteinen, het kan niet op.

Het begin van de Engelselaan, de aansluiting op de Tellegenlaan, bestaat uit een splitsing, het zijn dus twee stukjes laan die samenkomen op de Engelselaan. De oude kaart laat zien dat de laan oorspronkelijk richting tuintmanswoning liep, het stukje naar de Witte Villa is na de samenvoeging van de buitenplaatsen aangelegd. De tuintmanswoning die pas in 1904 is gebouwd, is hier alleen een richtingaanduiding, de laan ging met een bocht over in de Hoofdlaan, het huidige onderste deel van de Tellegenlaan dat aansluit op de Apeldoornseweg.

De Engelselaan eindigt bij de Belvédère. Niet boven op de Ruyterenbergrug en voor de toren, maar bij de trap, het begin van de klim naar boven. Alleen op ongeveer twee derde van de afgelegde weg, heb je nog het echte laangevoel. Drie rijen beuken omlijsten hier je pad. Het verhaal gaat dat het brede stuk, waar je over de weg loopt alleen begaan mocht worden door de familie en gasten, terwijl het gewone volk ernaast op het pad moest blijven.

Van de oorsprong van de naam 'Engelselaan' is weinig terug te vinden. De VVV-plattegrond van het park uit omstreeks 1900 laat zien 'Laan naar de Belvédère'. Op een VVV plattegrond uit 1914 stond er de tot op heden veel gebruikte naam 'Belvédèreweg', wat een meer toepasselijke benaming is in moderne tijden, maar omdat we weten dat de toren in opdracht van baron van Heeckeren is neergezet rond 1823, is de oudere naam 'Engelselaan' in historisch perspectief beter. Of misschien moeten we er 'Engelse Belvédère Allee' van maken?

Nog even voor de goede orde, rechts aanhouden op het wandelpad is wel zo gemakkelijk, zeker op mooie, maar o zo drukke, zondagse lentedagen.

Frans-Jozef Duijnstee

De ijskelder, voltooid en overgedragen

De gerestaureerde ijskelder werd in 2009 officieel geopend. Die zomer hebben honderden bezoekers het nieuwe object in Sonsbeek van binnen bezichtigd. Op zondagse openstellingen en in begeleide parkwandelingen hebben parkgidsen historie en gebruik van de ijskelder toegelicht. Maar de restauratie was nog niet voltooid en er moesten enkele aanpassingen worden verricht.

*Boven: het Springerpad, tussen Ijskelder en Koude Vijver.
Onder: plaatsing van het kijkgat.
Foto: Hendrik Broekhuizen*

Sinds de opening in juni 2009 is de ijskelder tweemaal in ons blad ter sprake geweest. Cor Kooi heeft beschreven dat de ijskelder die baron De Smeth omstreeks 1812 liet bouwen niet vroegtijdig is ingestort, maar in 1900 zelfs nog een opknopbeurt heeft gekregen. Pas in 1919 werd de ijskelder door de gemeente geruimd nadat de exploitant van Hotel Sonsbeek, de Witte Villa, had aangegeven ijs uit de ijsfabriek in het slachthuis te gaan gebruiken.

Omgeving

In het vorige nummer van ons blad hebben we kort bericht over de inpassing van de nieuwe ijskelder in de parkomgeving. Voorjaar 2010 werden de betrokken gemeentelijke afdelingen en de Stichting Restauratie Ijskelder het eens over een nieuw landschapsonwerp waarbij de ijskelderheuvel minder kolossaal zou worden en er ruimte ontstond voor een pad tussen de ijskelder en de Koude Vijver, het Springerpad. Springer is de parkontwerper die in 1900 het ontwerp van Sonsbeek heeft bijgesteld naar de vorm die nog steeds geldt.

In juni 2010 is die betere inpassing met een flinke grondverplaatsing uitgevoerd. Op advies van de gemeentelijk Schouwgroep voor de parken wordt de ijskelderheuvel niet beplant: een bosheuvel en geen parkje met rododendronstruiken. In oktober is onder leiding van bouwmeester Hendrik Broekhuizen en ontwerper Joop Morsink bovenop de kelder het opzetstuk met kijkgat geplaatst.

Ventilatiesysteem

Er bleef nog één fors probleem over: de ventilatie van de kelder. Al snel na de opening bleek dat ondanks incidentele mechanische ventilatie de ijskelder van binnen drijfnat bleef. Daardoor zette de toegangsdeur zich klem en moest die worden losgezaagd. Ook na plaatsing van het kijkgat op de kelder, waarin extra ventilatieopeningen zitten blijft de kelder te nat. Er wordt nu gewerkt aan een definitief ventilatiesysteem, waarbij de deuren, elektrische aansluitingen, wanden en expositiematerialen droog blijven en parkbezoekers ook echt door het kijkgat de kelder van binnen kunnen zien.

Eind november hebben de ontwikkelaars het beheer van de ijskelder overgedragen aan 'ijsmeester' Frans-Jozef Duijnste die vanaf dat moment het gebruik en het onderhoud coördineert. De ijsmeester zorgt dat het publiek kennis kan nemen van de ijskelder, hij verzorgt de documentatie over historie en gebruik van de kelder, informeert de parkgidsen en, neemt bij gebreken contact op met de onderhoudsdiensten van de gemeente.

Ijskeldergids

Tenslotte een verzoek aan de lezers: we willen deze zomer de ijskelder – net als de Belvédère – zondagsmiddags openstellen voor langskomende parkbezoekers. Daarvoor zijn vrijwilligers nodig die bereid zijn enkele uren ijskeldergids te zijn. Het Bezoekerscentrum biedt daarvoor de vrijwilligers een avondcursus 'Historie van de Ijskelder' en 'Publieksbegeleiding'. Aanmeldingen: Bezoekerscentrum Sonsbeek, tel. 026-4450660, emailadres: Ijskelder@BezoekerscentrumSonsbeek.nl

Luuk Broer

'Als het lentezonnetje weer schijnt moet ik naar Sonsbeek'

Verre Vrienden

Vrienden van Sonsbeek die niet in Arnhem wonen. Hen laten we aan het woord in de serie Verre Vrienden, waarin vooral het verleden een rol speelt. Dit keer Hilleguus Timmner-Schuring (73) uit Den Haag. Ze kwam in 1941 als vierjarig meisje uit Hilversum naar Arnhem en ging daar met haar moeder wonen in het pand Den Haard in de Sweerts de Landasstraat. Ieder seizoen komt ze nog met haar man en de hond Vidja vanuit de Randstad naar Sonsbeek om hier te wandelen en genieten. "Het park is anders dan het in mijn kinderlijke beleving was. Het is ook veranderd. Maar de fijne herinneringen zijn gebleven."

Hilleguus Schuring bij de (oude) Fonteinvijverbrug,
4 juni 1941

Urenlang wandelde Hilleguusje Schuring als meisje door park Sonsbeek. Dat waren niet zomaar wandelingen: tante Nol wist van alles te vertellen over de bomen en planten die ze onderweg tegen kwamen. Bij zo'n tocht was het drinken inbegrepen van een kopje thee in 'het witte huis', beter bekend als de Theeschenkerij, herinnert ze zich nog.

Hilleguus was als meisje van vier in Arnhem beland nadat haar vader in Hilversum was overleden. Met haar moeder trok ze in bij oudtante Nol Everts, die met 'zuster' Engels het pand Den Haard in de Sweerts de Landasstraat 60 (nu 46) bewoonde. Dat was zo dicht bij Sonsbeek dat ze de bomen van het park vanuit de tuin kon zien. En op de bovenverdieping lukte dat nog veel beter.

Kortom, park Sonsbeek neemt een bijzondere plaats in het herinneringenboek van Hilleguus Timmner-Schuring. Die plek oefent zelfs zo'n aantrekkingskracht uit dat ze Sonsbeek regelmatig 'moet' zien. "Als het lentezonnetje voor het eerst schijnt, wil ik vanuit Den Haag naar het park. Op een terrasje zitten en wandelen." Dan realiseert ze zich ook hoe het park is veranderd en dat het Sonsbeek van haar jeugd niet meer bestaat.

Tante Nol en zuster Engels hadden in het grote huis-met-tuin in de Sweerts de Landasstraat een tuinman in dienst. Die werd door het meisje voor dag en dauw, als iedereen nog sliep, binnen gelaten door de bediendingang. Hij hielp haar trouwens bij het inrichten en verzorgen van haar eigen tuintje op een van de aflopende terrassen. "Daar was ik altijd heel serieus mee bezig." Aan de overkant van de straat woonden in een huis met witte luiken haar vriendinnetje en een broertje. "Allebei door de nazi's weggehaald en vermoord."

De ingrijpende gebeurtenissen in haar vroege jeugd zijn met het overlijden van haar vader, de erop volgende verhuizing en het uitbreken van de oorlog nog niet volledig beschreven.

Toen de grond in de Sweerts de Landasstraat te heet onder de voeten werd, moest ze in 1943 met haar joodse moeder onderduiken in Zutphen. De Duitsers hadden een Spertijd ingevoerd, de dagelijkse periode waarin niemand meer de straat op mocht. Haar moeder waagde het er toch op en tijdens een razzia werd zij neergeschoten. Opname in het ziekenhuis mocht niet baten, een dag later overleed ze.

Hilleguusje werd in Zutphen liefdevol opgevangen door burens die altijd al graag een meisje hadden gewild. Daar kwam bij dat zij blond haar had en dat bracht veel minder risico met zich mee bij een eventuele confrontatie met de bezetter dan met donker haar en andere kenmerken. Na een paar maanden wist tante Nol haar trouwens weer te vinden. Een anekdote uit die tijd vergeet ze nooit meer: "We reisden met de trein terug. Onderweg werd die beschoten waardoor de passagiers dekking moesten zoeken in een greppel. Tante Nol was een kleine, dikke vrouw.

Ze zei: 'Ik ga op je liggen, want de kogels komen nooit door mij heen'. Ik moest zo hard lachen dat ik een hap zand in m'n mond kreeg."

Nog in de oorlog kwam ze toch weer bij onderduikers terecht. Dat was in Steenwijk in Drente. Deze mensen werden na de oorlog haar pleegouders. In dit dorp volgde ze de middelbare school, in Amsterdam ging ze in 1956 de opleiding kinderverzorging en -opvoeding doen en studeerde zij psychologie. Nadat ze getrouwd was met Hugo Timmner, leraar wiskunde, voedden ze pleegkinderen op. Hilleguus werd hoofd van een bibliotheek en landelijk projectleider van een educatief project voor ouderen.

In 1997 dook ze in humanitair werk zoals het opleiden van volwassenen die te maken kregen met kinderen die in Bosnië getraumatiseerd waren door de

oorlog en een project met veertig vrouwen die ouderen na de oorlog weer een doel en zin in het leven probeerden te geven. Ook heeft ze in India een school opgericht voor de allerarmste kinderen, de onaanraakbaren (digits), en vorig jaar heeft ze zich gevoegd bij degenen die de strijd aanbinden met kinderprostitutie.

In Den Haag zijn Hilleguus en haar man vanuit een appartement op zoek gegaan naar eenzelfde soort huis als Den Haard in Arnhem. Dat vonden ze in de Bankastraat. Hier wonen ze nu alweer 31 jaar. Tenminste, als Hilleguus niet op reis is naar India of als ze niet met haar echtgenoot onderweg is naar het Haagje van het Oosten. En dan in het bijzonder naar het park Sonsbeek.

Rob van Otterloo

Woont u niet in Arnhem, hebt u jeugdherinneringen aan park Sonsbeek en wilt u daar iets over kwijt, neem dan contact op met de schrijver van dit artikel, tel. 026-3515556, of mail naar r.vanotterloo@xs4all.nl.

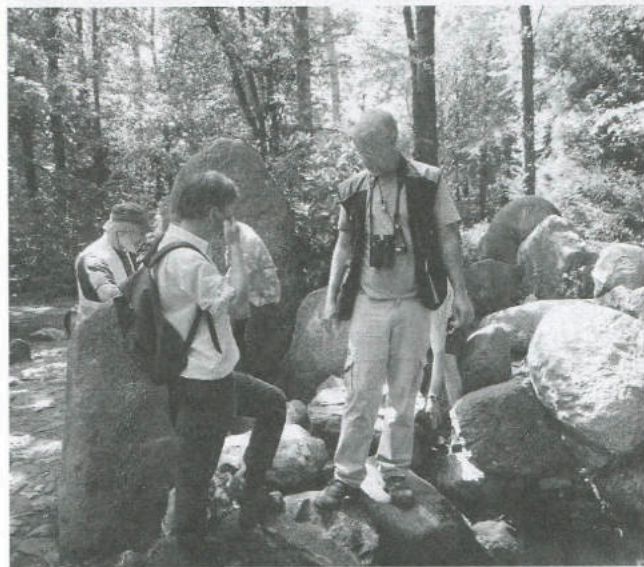
Jaarvergadering Vrienden van Sonsbeek

De jaarlijkse ledenvergadering van de Vereniging van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalen Gulden Bodem vindt plaats op woensdag 30 maart 2011 in Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem. Van 20 tot 22 uur. De leden van de Vereniging hebben daarvoor een uitnodiging ontvangen.

Aansluitend op de huishoudelijke vergadering volgt een inhoudelijke presentatie, te weten:

KNNV-leden aan het inventariseren bij de Grote Waterval.

Foto: Jeanne Kuijpers

Parken langs de Jansbeek, door Michel Zwarts

Vorig jaar is de KNNV-Arnhem gestart met een inventarisatie van natuurwaarden van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Werkgroepen van deze vereniging voor natuurstudie tellen op een wetenschappelijk verantwoorde manier soorten en aantallen planten, mossen, vlinders, libellen, snuitkevers. Verwante verenigingen tellen vleermuizen en vogels.

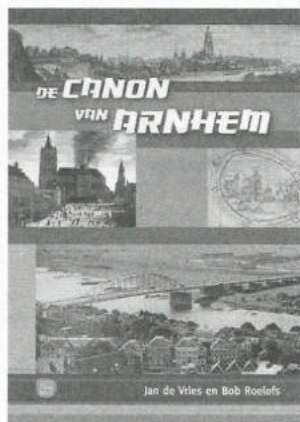
De gegevens worden vergeleken met de uitkomst van tellingen in 1959, 1989 en 2001. De resultaten van deze inventarisatie verschijnen oktober 2011, bij het 105-jarig bestaan van de KNNV, in een voor het publiek verkrijgbaar boekje waarvan Bezoekerscentrum Sonsbeek de uitgever is en dat Vrienden van Sonsbeek sponsort.

Vooruitlopend op de resultaten van de inventarisatie zal KNNV-lid Michel Zwarts vanavond wat vertellen over de aanpak van dit project en enkele tussenresultaten presenteren.

Leden en belangstellenden zijn van harte welkom.

Een nieuwe naam?

'Bezoekerscentrum en Uitgeverij Sonsbeek' zou misschien een goede, nieuwe naam zijn. De afkorting BUS zou weliswaar de aandacht afleiden, maar toch. Bezoekerscentrum Sonsbeek heeft namelijk in de afgelopen drie jaar een aantal interessante boeken uitgegeven.

De bestseller:
De Canon van Arnhem

2008

Het begon met het 'Sonsboek over mensen in het park', het 'boek met het gat'. De uitgave verscheen ter gelegenheid van de heropening van het bezoekerscentrum, na de renovatie in juni 2008. Schrijver Kees Crone leverde interviewteksten. In dezelfde maand schreef Tom Bade, directeur van kenniscentrum Triple E, 'Arnhem een merk waardig groene stad'. (De spatie is geen zetfout!) Dit vlot leesbare boek gaat over de sociale en economische waarde van het Arnhemse groen. Een maand later werd de Canon van Arnhem gepresenteerd door de auteurs Bob Roelofs en Jan de Vries. Helaas kon een belangrijk historisch moment niet meer worden meegenomen in de Canon: 'De Arnhemse Hagelslag', de historische bui die onmiddellijk na de presentatie en de historische quiz losbarstte. Deze drie boeken zijn nog steeds te koop in de boekwinkel van het Bezoekerscentrum en in een aantal Arnhemse boekhandels. Vooral de Canon is een bestseller die in veel Arnhemse boekenkasten staat.

2009

Een jaar later werd, ter gelegenheid van het Urban Forestry Congress, een cassette met losse katernen uitgebracht. Verschillende aspecten van het congres werden in de Engelstalige katernen belicht, onder andere de presentatie van de deelnemers uit vele landen, foto's en films en de 'Sonsbeekmethode'. De box werd lopende het congres in vliegende vaart geproduceerd door een team van vrijwilligers en stagiaires van de HAN, onder leiding van vormgevers Nico Meeuwse en Geraldine Lodders. Na het slotdiner van het congres kregen de deelnemers de fraaie box uitgereikt. De Nederlandse deelnemers kregen een paar weken later een Nederlandstalige samenvatting thuisgestuurd.

2010

De laatste uitgave heet 'Terugblik op een Sprong Vooruit'. Het blader- en snuffelboek met foto's, krantenknipsels en reproducties van ander drukwerk geeft een bewust onoverzichtelijk - beeld van de geschiedenis van Bezoekerscentrum De Watermolen/Sonsbeek vanaf de oprichting in 1983. Al bladerend komt iedereen die ooit bij het Bezoekerscentrum betrokken was herinneringen tegen in tekst en beeld. Vooral de ingrijpende renovatie in 2008 komt uitgebreid aan de orde, net als de geschiedenis van de oude molenshuur. Het boek werd in december 2010 uitgereikt aan de vrijwilligers en andere betrokkenen. Het is niet in de handel, maar het ligt ter inzage en iedereen die kan aantonen dat hij/zij ooit medewerker was, kan een exemplaar komen halen.

Drie eerdere eigen uitgaven liggen in de boekwinkel van het Bezoekerscentrum nog steeds te koop:

'Hendrik van de Wall, Molenaar aan de Beek anno 1787' door Jos Diender en Joop Morsink (2003), 'De Arnhemse jaren van Hendrik Antoon Lorentz' onder redactie van Jos Diender (2004) en 'De IJskelder van baron De Smeth' door Jos Diender en Joop Morsink (2005).

Nieuwe uitgaven

Maar het 'Boekteam', onder de bezielende leiding van Jeroen Voskuilen, zit niet stil. Er wordt inmiddels hard gewerkt aan een boek met 'Beelden in de Openbare Ruimte'. Dit boek wordt uitgebracht met inhoudelijke ondersteuning van kunstkenner Hans Middel. In andere samenstelling en met andere ondersteuning is het team bezig met het maken van de opvolger van het jaarlijkse 'Sonsbeek-boekje'. In het verlengde daarvan wordt geprobeerd de informatie over de parken te stroomlijnen van gebruik op papier en digitaal.

Al deze uitgaven laten zien waartoe een creatieve en enthousiaste vrijwilligersorganisatie in staat is.

Het 'Boekteam':

Sophia Mooldijk, Frans-Jozef Duijnste, Gerard Herbers

Meer ijsvogels in Sonsbeek

Tot 2009 maakte het aantal ijsvogels een gestage groei door. Die groei was te danken aan verbeterde waterkwaliteit en een reeks van zachte winters. Maar tijdens de strenge winter van 2009/2010 kreeg de 'blauwe flitser' een gevoelige knauw. In tegenstelling tot wat zijn naam doet vermoeden is de ijsvogel namelijk helemaal niet gek op ijs. Hij is afhankelijk van open water voor zijn visvangst.

*ijsvogels zijn snel
een ijsvogel zie je niet
die heb je gezien*

haiku van geert kruideren

Wie wel eens een ijsvogel vanaf een laaghangende tak het water in zag duiken - om even later met een visje in zijn snavel boven te komen - beseft dat bevroren sloten en plassen de hongerdood betekenen voor een groot aantal ijsvogels. Toch heeft een aantal exemplaren de vorige strenge winter overleefd en die vogels hebben zich voortgeplant, zodat de populatie weer toenam. De sprengenbeken in de Arnhemse parken zorgen met hun open water voor gunstige voedselomstandigheden. Het kwelwater dat met een constante temperatuur van een graad of 8 uit de grond komt, houdt in elk geval een deel van de vijvers ijsvrij.

Onder gunstige omstandigheden hebben ijsvogels per jaar drie broedsels. Dat levert gemiddeld 6 jongen per broedsel op, dus er komen soms wel 18 jongen per jaar bij. Zo wordt de uitgedunde populatie snel weer aangevuld.

Wie ooit een ijsvogel van dichtbij heeft bekeken tijdens zijn visvangst wil dat vaker zien. Dat kan, ook in Sonsbeek en Zypendaal, als je geduld hebt en je rustig opstelt. De drie beste plekken zijn: bij het 'fonteinje' tussen de Zwanenbrug en de Kleine Waterval in Sonsbeek. Ze verstoppelen zich vaak in de rododendron; bij het houten bruggetje aan het einde van de Koude Vijver in Sonsbeek; ten Noorden van kasteel Zypendaal, langs de rand van de vijver tussen de eerste sprengkop en het kasteel.

Ze verraden vaak hun aanwezigheid door een harde, schelle roep. Kijk goed rond als je dat hoort want ze zijn snel. Let goed op overhangende takken, van daaraf duiken ze het water in.

Frank Majoor
SOVON-vogelonderzoeker

Ijsvogelweetjes

Met zijn blauwgroene rugveren en zijn roodbruine buik is de ijsvogel de meest kleurrijke vogel van ons land.

De ijsvogel komt voor in een gebied dat loopt van Engeland tot Japan en Indonesië.

Van snavelpunt tot staart is hij 18 cm lang en hij weegt 40 gram.

De vogel graaft zijn nesthol in steile hellingen soms een meter diep en haalt een vliegsnelheid van 80 km/uur.

De ijsvogel is schuw en moeilijk waar te nemen, maar als je hem ziet vergeet je dat niet meer.

De naam komt van het Germaanse Eisenvogel, ijzervogel, verwijzend naar z'n metaalglans, bij ons verbasterd tot ijsvogel.

De wetenschappelijke geslachtsnaam is Alcedo, Latijn voor koningsvisser. De Engelse naam is daarom kingfisher.

De ijsvogel is even zeldzaam als populair.

Het woord ijsvogel levert op internet 43.000 afbeeldingen op, waaronder die op de bijgaande tegel uit de 17e eeuw.

De ijsvogel gold in klassieke literatuur als symbool van standvastigheid, maar ook van rijkdom, macht, vrede, schoonheid.

Nieuws uit de parken

Goed nieuws: de parken worden niet getroffen door de voorgestelde gemeentelijke bezuinigingen!

In één nacht zijn in de Hertenkamp zeven damherten gestorven aan een worm-infectie in de ingewanden. De overgebleven herten hebben een ontwormingskuur gekregen.

Vóór 1 maart - zoals de flora- en faunawet voorschrijft - zijn in Zypendaal de gemerkte bomen gekapt. Ook de 8 oude beuken aan de Cederallee zijn vóór die datum gekapt en vervangen door 18 jonge beuken. Half februari waren de oude beuken onderzocht op aanwezigheid van vleermuizen.

Met de pachter van het Sonsbeek Paviljoen is afgesproken dat alleen op de parkeerplaats achter het restaurant mag worden geparkeerd. Daarbuiten wordt er bekeurd. Een rommelig hoekje achter het restaurant wordt opgeruimd en toegevoegd aan de parkeerplaats.

De watergoot in de Steile Tuin, die via een pomp gevoed wordt uit de Fonteinvijver, lekt te veel. De nieuwe goot wordt in beton gelegd, in plaats van in bitumen zoals nu.

Op het Jansveld worden richting Watermuseum 10 extra inlandse fruitbomen geplant. In november vorig jaar zijn er 10.000 bloembollen gepoot.

Het nieuwe leemgrindpad op de Verdekte Weg het pad van de IJskelder naar de Ronde Weide is gereed en het oude puin is verwijderd.

De hertenweide zal opnieuw worden ingezaaid om gras met meer voedingswaarde te krijgen.

Een architect werkt aan het ontwerp van een theehuisje met toilet dat beneden in de Steile Tuin komt te staan.

*Het planten van 10.000 bloembollen op het Jansveld,
23 november 2010*

Jeroen Glissenaar

Mijn plekje in het park

de Engelse Berg, heb je een prachtig uitzicht op de Koude Vijver met het fraaie zonnestelsel 'Skies captured' van de Finse kunstenares Henriëtta Lehtonen uit Sonsbeek 2001. Aan de overzijde zie je de stuwwal met zijn hoog opgaande beplanting. De hierop gelegen Franse Laan wordt vooral gebruikt door honden met hun baasjes op weg naar de Ronde Weide. Een paar passen naar rechts bevindt zich het trapje naar de Verdekte Weg, met als extra element één van de sprengkoppen die Sonsbeek rijk is, met zijn zacht borrelende stroompje. Lekker om met je voeten in te staan, bijvoorbeeld tijdens de themawandeling 'Barrevoets in het park' die in de zomer wordt gehouden.

Kortom: op mijn favoriete plek zie je land en water, hoogte en laagte, flora en fauna, kunst en cultuur, oud en nieuw. Met sneeuw in de winter, het zonnetje door de bomen in het voorjaar, blikerend op de bollen in de vijver, een strakblauwe lucht in de zomer of een grijs luchtgordijn bij miezerig weer: in alle jaargetijden mooi, rustig en stil.. Een heerlijk plekje. Kijk, daar vliegt juist een ijsvogel voorbij!

Eddy van Heeckeren van Brandsenburg

Colofon

Het Infobulletin is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

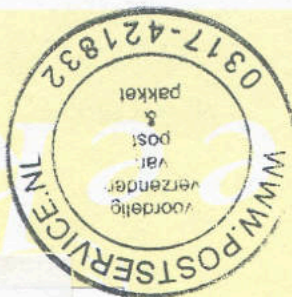
Vormgeving en druk:

Coers&Roest
ontwerpers bno | drukkers BV
Arnhem

Redactie-adres:

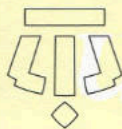
Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Zomerummer van het Infobulletin verschijnt 21 juni. Uiterste datum inleveren kopij: 17 mei 2011. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Dhr L.A. Broer
Zypendaalseweg 99
6814 CH ARNHEM

TNT Post
Port betaald
Port Pays
Pays-Bas

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem.

Reden retourzending:

Postcode:

Naam:

Het correcte adres is:

Retour afzender/adreswijziging